DOĞRUGÖZ KASABASI'NDA ANADUT / ATKI ZANAATI

Yrd. Doç. Dr. G. Tarıman CENİKOĞLU*

Doğrugöz; Akşehir-Konya yolunun 8. km.'nde nüfusunun çoğunluğu tarımla uğraşan şirin bir Anadolu kasabasıdır.

Halk kültürü araştırması için gittiğimiz Doğrugöz'de geleneksel ve yöresel zanaatlarımızdan harman aletlerinin yapıldığı bu folklor sahasında "anadut" ile "alıcı" nın çok eski zamanlardan beri üretildiğini tespit ettik.

ANADUT: Bunlardan **anadut;** ekin demetlerini arabaya koymaya ve harmanı aktarmaya yarayan, üç, dört, beş, yedi çatallı olabilen uzun saplı aygıt, dirgen, yaba,[1] olarak sözlüklerde tanımı yapılmaktadır. Bu kelimenin etimolojik yapısına bakacak olursak; anadut<ana+dut- yani temel anlamına gelen ana ismi ile tutmak mastarından tut->0 dut- filmin bir araya gelmesinden meydana gelen birleşik bir kelime olduğu kanaatindeyiz.

Bu zanaat dalı, ülkemizin çeşitli yörelerinde anadad, anadat, anadot, anaduz, ananat, anat, anatut, anavut, anazıt, anazot, anazut, andat, andut, anduz ….vb. şekillerde de adlandırılmaktadır.

Doğrugöz kasabasında üretilen harman aletlerinden **anadut;** 2 m. uzunluğunda sapı ile ucunda üç parmaktan ibaret çatalı olan geleneksel bir zanaat ürünüdür. Bu aletlerin sapı, kayak ya da söğüt ağacından yapılmakta olup malzemesi yöreden temin edilir. Sapın ucunda bulunan ve esas işlevi olan çatallı kısım kestane ağacından imal edilmektedir. Bunun malzemesi ise İstanbul / Beykoz ormanları ile İzmit/Kandıra ormanlarından kesim yapıldığı zamanlarda getirtilir.

Anadut zanaatkarları, sonbaharda malzemeyi temin ettikten sonra harman mevsimi girinceye kadar kasabadaki yöresel el tezgahlarında bu aleti, yıl boyunca imal etmeye devam ederler.

Anadut'un çatalını meydana getiren parmaklarından her biri, 4 cm. çapındaki kestane ağaçlarından yapılır. Bu malzemenin önce kabukları bıçkı denilen bir aletle soyulur ve daha sonra kaynamakta olan su kazanına atılır. Kaynar kazanda malzemenin daha kolay eğilip bükülmesi için suda bir-iki saat bekletilir. Sonra kaynar sudan çıkarılarak çatal haline getirilecek olan kestane ağaçları özel olarak yapılmış bir el tezgahına takılır. Burada 15 gün bekletilerek kolayca bükülmesi sağlanır. Bu işlem bittikten sonra tezgahtan malzemeler çıkarılır; 90 cm. uzunluğunda olmak üzere her biri eşit olarak kesilir. Bu aynı ebattaki dallar, mengeneye takılarak yine bıçkı ile uçları sivri olacak şekilde yüzeyleri düzeltilerek pürüzsüz hale getirilir. Yarı mamul hale getirilmiş olan kestane ağaçları; kesilmiş, bükülmüş, düzeltilmiş ve uçları sivriltilmiş olan 90 cm. boyundaki malzemelerden ikisi yan yana ve birisi de üste gelecek şekilde 2 in uzunluğundaki kayak ağacından yapılmış, zımparalanmış olan yuvarlak sapa çivi ile çakılır. Ayrıca çakılan yerin daha sağlam ve dayanıklı olabilmesi için de üzeri sırım denilen ve sicim haline getirilmiş olan hayvan derisi ile sıkıca sarılıp bağlanır.

Anadut zanaatkarları tarafından bu şekilde el tezgahlarında üretilen geleneksel harman aleti, yı1 boyunca imal edilip yaz mevsimine girerken satışa sunulur. Bu harman aletleri, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki toptancı esnafına dağıtılır; onların aracılığı ile de perakende olarak çiftçiye satılır.

Bir anadut aletini, çiftçi eğer dikkat ederse iki ya da üç harman mevsiminde kullanılabilmektedir.

ATKI: Doğrugöz kasabasında yapılan geleneksel harman aletlerinden diğeri de atkı dır. Bu kelime etimolojik yapısı itibariyle:

atkı< at + kı yani atmak mastarının at- fil köküne -kı fiilden isim yapım eki getirilmek suretiyle meydana gelmiş bir isimdir.

Bazı yörelerde çatallı yaba olarak da adlandırılan bu harman Aleti, herhalde Türklerin en eski zanaat ürünlerindendir. Kelime Türkçe olup büyük Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'a göre, "adhrı" yani "ayrı" sözü buğday temizlemek için kullanılan alettir. Bu bir çatallı ağaçtan başka bir şey değildir.

Çatallı değnekler, eski Türklerin top oyunlarında da kullanılmıştır. "Yaba" veya "tırmık", Türklerde adı ve şekli ile birlikte çok eski / yerli ve köklü idi. Kırgız Türkleri 'yaba'ya "ayrı", Altay Türkleri ise "ayruş" yani "ayrı tuuş" derlerdi.

"Yaba / yapa" sözleri Anadolu ve Çağatay Türk lehçelerinde aynı anlamlarda kullanılan harman aletleridir. Kırgız Türkçesi'nde bu söz, "capa" şekline girmiştir. Aynı şivede "capa tırmık" şeklinde hem yaba ve hem de tırmığı birleştiren ortaklaşa bir deyim de meydana gelmiştir.

Bu yörede **atkı;** ekinin saplarından meydana gelen samanı bir yerden başka bir yere atmak ya da aktarmak için kullanılan geleneksel bir tarım aletidir.

Atkı; 1.60 cm. uzunluğunda kayak ağacından yuvarlak, pürüzsüz, zımparalanmış yüzeyi olan bir sap ile 55 cm. uzunluğunda, 5 cm enindeki kestane/ meşe çıtasına, ortalarından eğilmiş, yuvarlak ve uçları sivri 60 cm. uzunluğunda 7 adet parmak denilen meşe / kestane ağacından mamul çatallı kısımdan meydana gelmiştir.

Kaynar durumdaki su kazanlarına atılan sert ağaçlardan meşe / kestane, kolayca bükülmesi için bir müddet ıslatılır. Daha sonra kabukları soyularak bükülmüş vaziyette kalması icap ettiğinden el tezgahlarına takılır; burada 15 gün bekletildikten sonra çözülür, her biri 60 cm. uzunluğunda kesilip uçları sivriltilerek zımparalanır. Bunların 7 adedi bir araya getirilir. 5 cm.x 55 cm. boyutlarındaki çıtaya yedi delik açılır. Bu delikli kısımlara ağaç tutkalı ile 7 adedi bir araya getirilmiş, bükülmüş olan çubuklar eşit aralıklarla yapıştırılır. Daha sonra çatallı hale getirilen bu kısmın ortasına 4 cm. çapında delik açılarak 1.60 cm, uzunluğundaki kayak sapı buraya yine tutkalla raptedilir.

Yıl boyunca üretilen bu atkılar, gölge bir yerde depolanarak yaz mevsimine girerken satışa sunulur.

Bu gün Doğrugöz kasabasında geleneksel harman-hasat Aletlerinden **anadıt / atkı, üç** zanaatkar tarafından imal edilmekte olup onların da ölümünden sonra bu meslek dalının artık tarihe karışacağına kesin gözüyle bakılmaktadır.

El tezgahlarının bulunduğu iş yerlerindeki zanaatkarlar, mahiyetlerinde 10-15 meslek elemanını (usta-kalfa-çırak) istihdam etmektedirler.

Türkiye'de sadece Konya/Akşehir/ Doğrugöz kasabasında üretimi yapılan **anadut / atkı** ustalarına göre, bu geleneksel harman/hasat aletinin geçmişinin Selçuklu / Osmanlı dönemlerine kadar dayandığı iddia edilmektedir. (Kay. şhs.: Hasan ŞAHİN)

Bize göre, Orta Asya Türk kökenli olduğunu tahmin ettiğimiz anadut/**atkı** Türkiye'nin birçok tarım alanlarında çiftçilerimizin vazgeçemediği harman-hasat aletidir. Çağdaş tarım teknolojisinde bu aletler, günden güne modernize olduğundan bunlara duyulan talep azalmakta olup yerini madeni aletlere bıraktığı -ne yazık ki- gözlenmektedir.

NOTLAR

* D.P.U. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi KÜTAHYA

[1] Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, C.1, Ankara 1963, s.247.

[2] ÖGEL. Bahaeddin: Türk Kültür Tarihine Giriş, C. 2, Ankara 1991, ss. 44-45.

KAYNAK KİŞİLER

1) Hasan ŞAHİN, Doğrugöz-1952, İlköğretim, Anadut/Atkı Ustası, Babasından öğrenmiş, derleme yeri aynı yer, tarih 12 Ocak 2000.

2) Ali SARI, Doğrugöz-1931, İlköğretim, Anadut/Atkı Ustası, Ustasından öğrenmiş, derleme yeri aynı yer, tarih 12 Ocak 2000.